

УДК 332.012.23

Національна ідея та суспільно-політичний ідеал як фактори модернізаційної політики сучасної України (політико-ідеологічні аспекти)

Григорій Дашутін,
доктор політичних наук
Олександр Штика,
кандидат історичних наук, доцент кафедри політології
Сумського державного університету

У статті зроблено спробу визначення політико-ідеологічних засад творення української державності, та їх корекції відповідно до вимог сучасної української політики.

Ключові слова: ідеологія держави, національна ідея, суспільно-політичний ідеал.

The article attempts to define political and ideological basis of the Ukrainian state's creation and their correction in accordance with the requirements of the modern Ukrainian politics.

Keywords: state ideology, national idea, social and political ideal.

Розпад Радянського Союзу, та поява на його теренах національних держав, об'єктивно поставили науково-політичні еліти перед необхідністю всебічного вивчення та аналізу причин не тільки їхнього виникнення, але і прогнозу щодо їх подальшого становлення і розвитку.

Для України ця справа виявилася значно складнішою, ніж це спочатку уявлялося. Як у науковій, а ще більше в практичній площині надзвичайно гостро постало питання про соціально-економічну і політико-ідеологічну визначеність самої сутності української держави.

Навіщо українському народу своя власна і незалежна держава? Це питання, на яке наш народ упродовж усієї своєї історії не мав вичерпної та зрозумілої, принаймні для його переважної більшості, відповіді.

«Хто ми?», «Куди йдемо?» - ці питання протягом багатьох століть були незмінними супутниками багатьох національно-визвольних змагань.

Особливо наполегливо українське суспільство шукало на них відповідь за часів Хмельниччини та української революції 1917-1920 рр.

Показово, що одними з перших робіт, які здійснили величезний вплив на процес самосвідомості українців, і тим самим відкрили епоху українського відродження початку 20 століття, були такі праці голови Центральної Ради

України Михайла Грушевського: «Звідки пішло українство і до чого воно йде?», «Хто такі українці і чого вони хочуть?», «Якої автономії і федерації хоче Україна?».

Тож зрозуміло, що в повній мірі актуальність зазначених питань залишається характерною і для новітньої української історії.

З отриманням незалежності та суверенної державності українське суспільство знову, як це було і раніше, поставлене перед необхідністю визначитися з такими важливими з точки зору державотворення питаннями, як «Куди йде Україна?», та «Яку державу і на яких засадах ми будуємо, а головне – для кого?».

Тож звична річ, що для науковців і політиків ці питання стали справжнім каменем спотикання.

«Щодо ідейних засад державотворення, у тому числі побудови національної економіки, то перш за все, треба відповісти на запитання: який соціально-економічний лад ми будуємо – постсоціалізм, капіталізм, неокapіталізм чи посткапіталізм? Відсутність стратегії згубна для соціально-економічного розвитку, – стверджував відомий в Україні вчений професор В. Черняк.- Президент Казахстану Н. Назарбаєв заявив, що Казахстан буде капіталізм. А що буде Україна? Ніхто з її керівників про це не заявив» [9, с. 42]

Не менш категорично з цього приводу висловився і професор М. Михальченко: «Дуже важливо нам визначитись у внутрішньополітичному плані: яку державу ми будуємо? Формула – «правову, демократичну» – мало що дає. За часів Сталіна держава начебто була більш правовою (все ж таки закони діяли), а насправді панував тоталітарний режим, для якого право і демократія були порожнім звуком» [9, с. 16-17]

Щоправда, вже на той час із уст провідних керівників держави можна було почути гасла, що ми будуємо нову державу з оновленим суспільством. Але що це могло б значити, ніхто не розумів, бо жодних ґрунтовних пояснень не давалось.

Тож численні заяви Президента України Л. Кравчука про те, що «Ми стали на шлях розбудови незалежної демократичної правової держави із соціально орієнтованою економікою...» [8] мало що могли зробити, щоб задовольнити потребу не тільки української громади в розумінні цього питання, а й самого Прем'єр-Міністра України Л. Кучми.

Потрібно віддати належне, – він перший відкрито на державному рівні поставив перед Парламентом і Президентом це доленосне для всього українського суспільства питання. Будучи людиною технократичного складу розуму і не приховуючи свого напівзневажливого «...ставлення до ідеології як словесного блюду і способу обдурення народу» [2, с. 25], він сам ніяк не міг збагнути, яку українську державу і під гаслами якої ідеології він повинен будувати. А тому щиро і наполегливо просив вищі органи державної влади надати не тільки йому, а й всьому українському суспільству зрозумілу ідеологію державотворення.

Звичайно, така позиція Прем'єра не всім була до вподоби. «Щоправда, бентежить невизначеність прем'єра, - говорив з цього приводу, один з лідерів «Нової України» В. Гриньов.- Якщо людина заявляє: скажіть, що будувати, я й збудую, у мене це викликає почуття недовіри. На мій погляд, якщо немає власної ідеології, нічого не збудуєш» [3].

Тож виклик суспільства до влади, який озвучив з висот своєї посади Л. Кучма, вимагав адекватної відповіді. Відповідальність за пошук відповіді на це життєво важливе для держави питання взяв на себе керівник служби Президента України з питань внутрішньої політики професор М. Михальченко.

Розуміючи, що «кавалерійським наскоком» цю проблему не вирішити, бо вона є надзвичайно складною у всіх своїх вимірах, і що успіху можна буде досягнути за умови об'єднання зусиль влади, науковців і усіх зацікавлених представників громадянського суспільства. Але на все це потрібен був час. Тож і не дивно, що сама підготовча робота по вирішенню цієї проблеми, не дивлячись на її актуальність, зайняла майже півроку [20, с. 373-380].

Підсумком такої праці стало проведення у грудні 1992 р. науково-практичної конференції під назвою «Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні».

Як і передбачалось, окрім адміністрації Президента України, організаторами цього потужного заходу також виступили Кабінет Міністрів України, комісія Верховної Ради України з питань культури і духовного відродження, Академія Наук України, Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України, університет «Києво-Могилянська академія», Київський університет, відповідні міністерства та науково-дослідні інститути. Громадянське суспільство представили низки провідних політичних партій та громадсько-політичних об'єднань України. Підсумковим результатом конференції стало прийняття її учасниками спільної «Ухвали» [9, с. 155-156] та видання збірника науково-аналітичних матеріалів учасників конференції [9, с. 159].

Зрозуміло, що на цьому заході, далеко не в повному обсязі зазначена проблема отримала своє науково-практичне висвітлення. Тому є низка як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Але потрібно враховувати, що це був лише перший крок на шляху до її вирішення. На жаль, як показало наше подальше державне життя, - і практично останній.

Але все ж, на той час вона значною мірою змогла спонукати вітчизняну науково-політичну еліту до консолідованого і солідарного розуміння принципово важливих теоретико-методологічних висновків:

І. Ідеологія, як складний політичний і соціально-психологічний чинник, як духовний виразник політичного, соціально-економічного і морально-етичного життя суб'єкта (держави, нації, окремих соціальних груп людей), як система світоглядних поглядів, ідеалів, ціннісних орієнтацій, є не тільки корисною для суспільства, а й об'єктивно необхідною. «Для

багатьох мислячих людей, - говорив представник Національного інституту стратегічних досліджень П. Ситник, - стало зрозуміло, що ідеологія сама по собі не є соціальне зло, а навпаки абсолютно необхідний елемент суспільного життя, що виконує цілу низку життєво важливих функцій, послуговує могутнім знаряддям утвердження людини в суспільному житті, засобом перетворення та розбудови самого цього життя» [9, с. 78]. Додамо, що така точка зору стала на конференції визначальною [9, с. 46-48].

Відмова від ідеології невідворотно веде суспільство в стан духовного занепаду і політичного хаосу. А «ідеологічний вакуум», за який ратувала певна частина українського політикуму – це не та основа, на якій повинно відбуватися наше національно - державне відродження.

Відповідно до «Ухвали», «Пошук і обґрунтування об'єднуючої ідеї, реалізація якої могла б стати основою формування необхідної нам системи ціннісних пріоритетів та орієнтирів, слід вести, керуючись найважливішими для державного будівництва політико-правовими документами, насамперед Декларацією про державний суверенітет України, що стверджує її невід'ємне право на самовизначення у формі суверенної національної держави, та Актом проголошення незалежності України.

Центральною об'єднуючою ідеєю для народу України є створення Соборної Української Держави. Відповідно до цієї ідеї має бути розроблена ідеологія як система теоретичного інструментарію для розв'язання економічних, соціально-культурних, правових і політичних проблем державотворення» [9, с. 155].

Проте суспільство повинно подбати, щоб ідеологія ні за яких обставин не могла перетворитися на «єдиноправильну», оскільки, одержуючи такий статус, вона рано чи пізно дискредитує себе і перетвориться на форму тоталітарного духовного тиску, обмежуючи варіантність пошуків істини з позицій інших ідейних переконань. А монопольність ідеології, під якими б гаслами вона не втілювалася, здатна породити тільки примусове єдинодумство, що об'єктивно звужує зміст політичного життя суспільства, обмежуючи його набором догматичних поглядів та орієнтирів.

По-друге, Згідно до «Ухвали», «Держава має цілком природне право на особливе виявлення свого власного інтересу, спрямованого на адекватну репрезентацію інтересів громадянського суспільства;

всебічний розвиток політичної свідомості й культури народу;
створення державного апарату як засобу реалізації цілей держави.

Пріоритетними цінностями, що мають реалізуватися в процесі державотворення, є загальнолюдські цінності.

Це: людяність, цивілізований гуманізм;
соціальна і національна справедливість, віротерпимість;
демократія на багатопартійній основі та широкому народному представництві;
патріотизм» [9, с. 155].

А це значить, що за всіх обставин, вона завжди буде змушена шукати загальнонаціональні духовні орієнтири, які здатні консолідувати суспільство. А сам успіх державотворчого процесу, його ефективність, прямо залежить від якості ідейно-політичного забезпечення. І це, безумовно, було позитивним висновком Конференції. Але потрібно визначити, що в цьому висновку був закладений також і суттєвий теоретико-методологічний негатив, який породив проблему політико-ідеологічної невизначеності держави. З цією проблемою ми живемо і донині, і вона продовжує тримати суспільну свідомість у стані оманливої реальності. Так в «Ухвалі» концептуально була закладена, практично свідомо, хибна теза: «Ідеології, що розробляють в процесі формування системи багатопартійності української державності, не можуть претендувати на статус державної. Одержуючи статус державної, будь-яка ідеологія, зрештою, дискредитує себе і перетворюється на форму тоталітарного мислення [9, с. 155].

Її породження було результатом компромісу з прихильниками теорії «деідеологізації». Вважалось, що невдовзі цю помилку вдасться виправити. Але цього не сталося. Більш того, ця теза в політико-ідеологічному житті країни взагалі набула статусу домінуючої. Тож сьогодні ми нібито живемо в ірреальному деідеологізованому українському світі. У нашій державі немає своєї державної ідеології, а значить не може бути і державної політики, ніхто суспільством не керує і ніхто його нікуди не веде. Воно існує наче само по собі й не заважає державі бути простим механізмом збору податків та їх розподілу поміж тими, хто на такій державі заробляє.

Природно виникає запитання: а що ж ми тоді за 20 років своєї незалежності побудували? Якнайкраще про це можуть розповісти самі керманічі нашої держави. Щоправда, зазвичай вони самі в реальному житті не завжди щирі в стосунках зі своїм народом. І лише під час виборів вони відкриваються, стають більш відвертими і правдивими, і можна почути справжню правду про те, за яких умов і як живе народ в Українській державі.

На питання, що досі заважає українському народу бути багатим і щасливим, кандидат у Президенти України Прем'єр-Міністр України Ю. Тимошенко відповіла так: «Передусім тотальне панування олігархії, яка глибоко корумпувала політиків, засоби масової інформації, значну частину силових структур і судів. Олігархія заробляє нечесні гроші на державних ресурсах та можливостях. Це ракова пухлина сучасної України, яка несумісна з демократією» [17].

Солідарну точку зору з Ю. Тимошенко в цьому питанні висловив Голова Верховної Ради України В.Литвин: «Україна стоїть перед провалляем»... - І винна у цьому, - «Перш за все, це тотальна приватизація всього, що було напрацьовано нашими батьками, багатьох поколінь наших громадян. В підсумку ми маємо, по суті, економічний крах. І невелику групу людей, які володіють всім, що є в Україні. Те, що було створено нашими батьками і

дідами, вони забрали собі. І сьогодні вони розповідають нам, як ми повинні жити» [13].

Не менш категорично з цього приводу висловився і екс-Голова Верховної Ради України А. Яценюк : «Внутрішня політика спрямована лише на захват влади та її поділ. Двом десяткам людей дали можливість обібрати мільйони, дурити мільйони, зловживати мільйонами і перетворювати мільйони в безсловесне стадо» [27].

Тож ніби спеціально підсумовуючи все вище сказане високими будівничими Української держави, Президент Українського філософського фонду професор С. Пролеєв сутність сучасної Української держави визначив так: «Останні 15-20 років стали періодом інтенсивного формування в Україні кланово-корпоративного суспільства, що на сьогодні досягло стадії остаточної кристалізації. Політичною формою правління, що відповідає даному типові суспільства, є олігархічна республіка, у якій зацікавлена абсолютна більшість українського політикуму всіх кольорів. ... Ця еліта, тобто політикум, існує і відтворюється як замкнута владна корпорація, що привласнила собі державу і всі її інститути» [16, с. 48].

Тож природно постає питання : а під гаслами якого світогляду, якої ідеології ця державна політика здійснюється? Офіційно заявленої інформації ми про це не знайдемо. І причиною тому є те, що, згідно Конституції України, «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [7]. Принагідно згадаємо, що це не тільки винахід українських політиків, тому як дещо раніше, відповідно до вимог деідеологізації, російські політики це вже зробили. Конституція Росії також ввела заборону на державну ідеологію, забувши про те, що державні ідеології завжди вважалися духовним фундаментом у розвитку суспільства. Саме наявність ідеологічних цінностей передувала утворенню нових соціальних конструкцій, тому як спочатку створювалися ідеологічні вчення, а вже потім, на їх основі відбувалася трансформація суспільних відносин. І це є політичною аксіомою суспільного життя.

Так що ж давала 15 ст. Конституції України правлячій еліті?

Перш за все, вона позбавляла її необхідності офіційно говорити народу про те, яка держава і для кого вона будується. А по-друге, давала можливість правлячій партії не говорити відкрито людям про власну ідеологію, про тих, чий інтереси вона буде захищати та реалізовувати в першу чергу, спираючись на владні вповноваження. А цього їм, на переконання влади, якраз і не потрібно було знати. Як справедливо відзначають провідні українські політологи М. Михальченко і В. Андрущенко, сьогодні «реальністю ж України є те, що державницька ідеологія, певним чином відбита в Конституції країни, поки ще сира і не визначила чітко, «куди» і «яким шляхом» іде Україна» [14, с. 191]. Саме цим пояснюється той факт, що свою ідеологічну діяльність правлячий режим традиційно окреслює лише певною системою гасел, політичних

заяв, популістських обіцянок та пустопорожніх ініціатив. Не дивно, що це викликає відверте непорозуміння з боку європейських партнерів України. Так керівник представництва фонду Конрада Аденауера в Україні Ніко Ланге ніяк не може збагнути сутність сучасної української політики: «Заяви це добре, - погоджується він, - із заяв треба починати. Але коли-небудь треба вже й реалізовувати їх, ... Мені здається, що Україні не варто грати в риторичні ігри» [18]. А для колишнього верховного представника ЄС з питань закордонної політики і політики безпеки Хав'єра Солани Україна взагалі стала однією з найбільших фрустрацій його життя. І пояснює він це тим, що український політичний клас незрілий, слабкий і за своїм якісним показником є «...нижчим від середнього рівня», а від того не завжди здатний нести відповідальність за свої дії [19]. В значній мірі це пов'язується з тим, що сучасні українські політичні партії, переважно правлячи, свідомо приховують від народу політико-етичні засади своєї ідеології, в наслідки чого політика, яку вони проводять, не може бути морально-відповідальною, що справедливо і фіксують опоненти України у своїх експертних оцінках. Тож зрозуміло, що за таких обставин, до розуміння кінцевої мети державотворення наш народ владою не долучався. Тому він за 20 років і не зміг збагнути «Куди його ведуть?» і «Яку державу, а головне для кого, він буде?».

Як зазначав К. Яспарс, народ, який не бачить свого майбутнього, втрачає сенс і в сучасному. Подібної думки тримається і український дослідник Я. Ісаєвич: «Якщо немає перспектив для розвитку національного організму, зникають спонуки до нього належати і, тим більше, для нього працювати» [6, с. 47].

Тож ми цілком поділяємо стурбованість Президента України

В. Януковича, коли він в численних своїх виступах і заявах говорить про те, що мільйони наших людей за 20 років незалежності дійсно втомилися від очікування змін, і що потрібно зробити все можливе, щоб «... подолати розповсюдження в суспільстві відчуття апатії» [22], та часто неприхованої зневаги до влади та її реформаторських ініціатив.

І це важливо ще й тому, що, починаючи з 2010 року, керівництвом держави було взято курс на модернізацію країни, на системні реформи. Але ситуація на краще в країні змінюється вкрай слабо. І причину цього Президент вбачає в тому, що часто люди не зорієнтовані щодо завдань і наслідків пропонованих змін [22].

А щоб запропоновані владою реформи стали дійсно спільною справою держави, бізнесу, громадянського суспільства, потрібні чіткі та якісні, суспільно значущі орієнтири на майбутнє [21]. А їх, як тепер уже відомо, може суспільству надати лише відповідного ґатунку державна ідеологія, як система суспільно значимих орієнтирів і цілей. І це може бути переважно ідеологія лише тієї політичної сили (партії, блоку партій), яка у демократичний спосіб отримала право на здійснення державної влади.

Без її чіткого визначення процес державотворення завжди буде не прозорим, не демократичним, мало прогнозованим, хаотичним і переважно з незадовільним результатом. Приблизно так, як це сталося з Україною за 20 років її незалежного існування.

Про те, що у держави повинна бути своя ідеологія, яка б давала відповідь на питання «яку державу ми будуємо?» і що 15 ст. Конституції України цьому не завада, неодноразово говорив Голова Верховної Ради України О. Мороз. У цьому питанні «треба виходити з того, що конституційна норма: «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова «не означає, що суспільство може жити без генеральної ідеї, яка за своїм змістом стала б об'єднувачим чинником громадян України» [15]. Більше того, відсутність офіційної державницької ідеології (як ідеології держави) завжди спонукає не до консолідації суспільства, а до його розшарування за національними, мовними, релігійними та культурними ознаками. Розколотість держави за наведеними параметрами неухильно призводитиме до взаємної опозиційності, протидії, чи навіть протистояння виокремлених національно-культурних сегментів поки що цілісної держави.

Отже, якою ідеологією керувалася українська держава протягом свого незалежного існування? Заперечення щодо відсутності такої, як ми тепер розуміємо, виходить з потреб поточної політичної доцільності й тому, з наукової точки зору, є абсурдним. Іноді це розуміють і самі політики. Тож краще з цього приводу ознайомитися з їхньою думкою. Так экс-Голова Верховної Ради України А. Яценюк переконаний, що такою була саме неоліберальна ідеологія. На його погляд (а він хоч і надто розлогий, але має сенс), «Підступність неоліберальної ідеології в тім, що вона пропонує людям захоплену перспективу мати все, нічого не роблячи. озброєні цією ідеологією, політичні партії обіцяють людям такий безкорисливий подарунок за умови, що саме їх оберуть до влади» [27].

Партіями, які цю ідеологію сповідують, є БЮТ і Партія регіонів. Вони «...реалізують неоліберальну ідеологічну доктрину, у якій, крім іншого, стверджується, що держава – це ворог людини і що вона ні на що більше не здатна, окрім як пригнічення людей та репресії. А тому, – стверджують вони, – чим менше буде держави, тим краще... Саме завдячуючи їх руйнівній «праці», на сьогоднішній день можна констатувати, що держава в Україні перестала існувати. Є країна, є влада обмеженого кола дуже багатих людей над 46 мільйонами простих громадян, але держави – немає. Вони зацікавлені в тім, щоб зафіксувати такий стан речей назавжди. Як ви гадаєте, для чого нашому народові вбивали в голову, що держава – це щось погане, що вона нездатна ефективно керувати власністю, що все повинен регулювати ринок і приватний бізнес? Для чого їм була необхідна ця промивка мізків? Тому, що олігархічній владі держава як така – не потрібна. Навпаки, держава заважає їм безконтрольно керувати

нами. Знищення Української держави – ось істинна політична програма олігархічних партій» [27].

Звісно не з усім, що казав А. Яценюк, можна погодитися, є предмет для сперечання, але є й правда, яку не можна не брати до відома.

Заявляючи про себе як державника, А. Яценюк плекає надію створити нову ідеологію. «Ми повинні створити якісно нову ідеологію, сформувавши нову державну систему...

Наша ідеологія – державницька.

Ми не ліві і не праві – ми державники.

Ми будемо використовувати всі засоби і методи для того, щоб у України була своя держава, а не просто територія з гербом і гімном» [24].

Ми не будемо робити політологічний аналіз даної заяви А. Яценюка. Ми лише зазначимо, що це природна реакція значної частини «політичної еліти» на проблему політико-ідеологічної невизначеності української державності, і на це українське суспільство не може закривати очі. Важливо, що тепер, хоч і запізно, але все ж при наймі певна частина політичної еліти дійшла висновку, що держава не може існувати без власної ідеології, і тим більше тоді, коли вона потребує організаційної перебудови.

Тож якою повинна бути ідеологія держави, щоб забезпечити успіх політики її сучасної модернізації?

Звісно, однозначної відповіді бути не може, але що робити, щоб до неї наблизитися дає третій по відліку теоретично-методологічний висновок «Ухвали».

Основою основ нової офіційної державницької ідеології (як ідеології держави) може бути лише українська національна ідея. Саме вона є найбільш конкретизованим, об'єктивним політико-ідеологічним, соціально-економічним і морально-етичним проявом природного права українського народу на своє національне самовизначення, а тому й може бути покладена в основу нової політичної ідеології українського державотворення.

Треба визначити, що це було одним із найбільш вагомих науково-практичних досягнень цієї конференції. Відтепер українська національна ідея виходила на принципово новий етап свого розвитку. Саме життя вдихало в неї новий зміст, і від того вона поставала перед свідомістю широкого українського загалу в сенсі свого нового науково-політичного й історичного значення. Тож перед учасниками конференції стояло непросте завдання зробити перший крок на шляху напрацювання своєї сучасної конструктивної версії української національної ідеї, яка б могла стати основою об'єднувальної ідеології державотворення, ідеології, яка б ні за яких обставин не могла набрати чинності офіційної «єдиноправильної» державної ідеології у її спалюваному розумінні, і тим більше – отримати статус національно-етнічної.

То що ж являє собою ця ідея в дійсності, і наскільки вона може бути демократичною, гуманістичною та універсально інтегративною силою в духовному житті нашого суспільства? Відповісти на це запитання, значить, перш за все, цю ідею зрозуміти. А матеріали Конференції, викладені у збірці під назвою «Куди йдемо?», якраз і дають можливість отримати не вичерпну, але цілком пристойну відповідь на поставлене питання [9].

У подальшому історія вивчення та втілення у практику української національної ідеї, як соціально-духовного феномена української політичної нації, виявилася такою ж складною і строкатою, як сама українська сучасна історія. Було все [20, с. 373-380]. Мали місце поспішні висновки, коли на найвищому державному рівні вели розмови про те, що національна ідея «не спрацювала», бо є лише пустим міфом. Однак зусилля науковців, а, головне, сама потреба суспільного розвитку постійно змушувала керівників держави згадувати про її існування, особливо під час державних свят. Але що робити з нею далі, як використовувати її потенціал на практиці, в реальному житті, вони все ще не можуть надати суспільству чітких і зрозумілих пояснень.

Однією з причин цього є те, що вони не завжди прислухаються до порад науковців, а більше покладаються на принципи політичної доцільності та швидкоплинного економічного зиску, і не завжди на користь держави й суспільства. Що ж до національної ідеї, то вона, при такій організації державної політики, служить своєрідною ширмою, прикриттям. Чудовий тому приклад – діяльність Прем'єр-Міністра України П. Лазаренка [12]. А оскільки таких «лазаренків» на державних щаблях української влади немало, то це ніяк не сприяє підняттю авторитета національної ідеї у свідомості українського народу. Тож і донині у багатьох складається враження, що це просто якийсь незрозумілий фантом, який влада використовує як просте, але ефективне заклинання тоді, коли хоче сподобатися народу, а, головне – переконати його у щирості її державотворчих намірів. Що їй в основному, і вдається зробити.

У свій час Президент Л. Кучма вимагав у своїх підлеглих зробити так, щоб «...національна ідея жила у свідомості суспільства, була обручем нації, а не просто відшліфованим поняттям на папері» [11]. Але, як бачимо, зробити це виявляється не так просто. Тому що для багатьох українців «...національна ідея стала тайною, а її пошук – містерією вітчизняних інтелектуалів, – вважає український філософ А. Єрмолаєв. – Так «священна чаша» національної містерії єднання, з очевидним змістом – свободою і незалежністю – перетворилася в «грааль» з невідомим змістом історичної місії-долі» [5, с. 154]. До того ж, підкреслює А. Єрмолаєв, «...українська нація взагалі ще не склалася як нова соціокультурна і політична реальність» [5, с. 154]. Однією з причин цього є нерозуміння нами змісту і сенсу української національної ідеї, яка, дійсно, є надзвичайно складним соціально-духовним явищем. Як зазначав академік І. Курас «національна ідея є продуктом історичного розвитку, дії велетенської суми різноманітних факторів. Вона

не існує поза історичним часом, не є вічною і не народжується в одну мить. А народившись, - живе складним життям, чутливо реагуючи на будь-які суспільні зміни і повороти, часом навіть на незначні, ледь помітні. Вона розвивається, збагачується, поглиблюється, вдосконалюється в процесі цивілізаційного поступу. Нерідко їй доводиться виборювати право на визнання в нелегкому суперництві з іншими світоглядними орієнтаціями, суспільствознавчими концепціями» [10, с. 132].

До того ж, за твердженням І. Кураса, «...кожна особистість... по-своєму підходить до розуміння суті національної ідеї» [10, с. 132]. Повністю поділяючи думку автора, ми повинні зазначити, що попри всі складності української національної ідеї (як і нашої історії), вона є об'єктивною реальністю, поза межами якої дехто із науковців і політиків хотів би бути. І завдяки такій їх позиції у державі і на 21 році незалежності все ще немає особистої ідеології державотворення. У всякому разі офіційно вона не визначена. Ми не знаємо, під якими гаслами і на яких соціальних і моральних засадах і принципах будемо реалізовувати «республіканську ідею» - «Країна – наша спільна справа», що пропонує нам сьогодні влада, як свій новітній модернізаційний проект [25, с. 43-44].

Щоправда, нарешті, вперше наше суспільство отримало зрозумілу відповідь на своє питання: «Для кого ми будували на протязі 20 років Українську державу і для кого будемо її будувати віднині?» Так в своєму Посланні до Українського народу Президент В. Янукович прямо і відверто заявив: «... вперше за всю новітню історію ми з вами отримали шанс спокійно, безконфліктно взятися за роботу і почати нарешті будувати Україну для людей, а не для влади» [25, с. 5]. Звісно, прикро, що влада 20 років тримала народ в невизначеності, але добре, що вона це визнала. Нині потрібно не стільки будувати, скільки перебудувати те, що уже збудували. Як тепер визнає діюча влада, збудували ми, відповідно до класичних цінностей лібералізму, кланово-олігархічну республіку. «Гірко визнати, але це справді так: Україна дійсно зупинилася у своєму розвитку ... Як Президент повинен ще раз нагадати про наші суворі реалії. Бідність і злидні стали головною проблемою незалежності. Майже 30% наших громадян знаходяться за межею бідності» [25, с. 6]. Отже ситуацію потрібно виправляти, вважає Прем'єр міністр України М. Азаров. Потрібно будувати державу, у якій «...не буде такого, що 90% людей ледве зводять кінці з кінцями, а 1% володіє лівовою часткою багатств» [1].

І все ж, український народ, як би там не було, сподівається на краще життя. І це цілком природно. Можна сказати, що це є стратегічною метою його існування, його національною мрією. Наблизиться до неї, досягти її, - значить зреалізувати, втілити в життя духовний потенціал нашого народу. А зробити це можливо лише через особисто притаманний їй суспільно-політичний ідеал, який традиційно являє собою можливий образ бажаного суспільного устрою [4].

Виключно важлива роль при цьому відводиться державній ідеології. Традиційно її зміст та прагнення (а це формування і реалізація певного типу суспільно-політичного ідеалу) визначаються характером існуючого суспільно-політичного ладу. Тому найбільш повне, а, головне, офіційне своє відображення вона завжди знаходить в Основному державному законі – Конституції. Відповідно до неї державна ідеологія являє собою певну систему ціннісних пріоритетів, які, за умов демократичного ладу в країні, повинні відображати прагнення не тільки домінуючої у суспільстві соціальної верстви, але й інтереси та волю всього народу.

За таких умов, існуючий тип суспільно-політичного ладу не тільки визначає фундаментальні політичні цінності (право приватної власності, ринкова демократія, права і свободи людини), які складають його основу, але, разом з тим, на їх базі формує перший базовий рівень державної ідеології. Захист та реалізація цих цінностей проголошується Конституцією головною метою держави. Що стосується другого рівня державної ідеології, то він визначається, як правило, чотирма основними групами конституційно визначених ідеологічних цінностей, навколо яких, так чи інакше, обертається все політичне життя суспільства:

- національно-державна безпека;
- конституційна законність і суспільний порядок;
- добробут і соціальна справедливість;
- свобода, демократія, права і обов'язки громадян.

Аналізуючи вказані цінності, ми стикаємося з необхідністю відразу ж зазначити, що деталізація, упорядкування, зміст і навіть сенс, який вкладається в них, та інтерпретується ідеологіями конкуруючих поміж собою партій, може бути не тільки відмінними, але часто, в окремих питаннях, і діаметрально протилежними. І це при тому, що всі вони декларують свою демократичність та відданість соціально-економічним і політичним засадам існуючого конституційно оформленого суспільно-політичного ладу. В даному випадку все залежить від того, яка політична сила (партія, блок партій) у демократичний спосіб виборює право на державну владу.

З її отриманням вона, відповідно до вимог своєї політичної ідеології, починає займатися деталізацією, упорядкуванням, та корекцією змісту вище наведених ідеологічних цінностей, під кутом вже свого бачення і розуміння. З цього моменту ідеологія домінуючої у суспільному житті політичної партії отримує, на період своєї каденції, статус державної ідеології, яка у конкурентній боротьбі буде весь час доводити суспільству своє право на панівне становище, досягнувши якого, вона отримує законне право на корекцію конституційно визначеного суспільно-політичного ідеалу, який відтепер повинен стати у суспільному житті реальним втіленням політики «порядку», «правди» і «справедливості». Саме по ним суспільство і буде визначати ефективність її діяльності у зазначених напрямках.

Таким чином можна зробити висновок: державна ідеологія являє собою систему конституційно визначених цінностей в інтерпретації правлячої політичної партії, яка визначає мету та орієнтири розвитку суспільства в конкретних умовах і на певний час.

Будучи складовим елементом державності, державна ідеологія легітимізує діяльність владних структур, та через суспільно-політичний ідеал надає суспільству уявлення про кращий устрій життя, до якого громадяни повинні свідомо прагнути, підтримуючи зусилля правлячої партії на цьому шляху.

Але під якими ж політичними гаслами і на яких принципах правляча політична сила повинна вибудовувати державну політику, і цінності якої ідеології у суспільному житті можуть стати визначальними?

Як відомо, після краху комуністичної ідеології провідними політичними ідеологіями Заходу стали неолібералізм, неоконсерватизм і соціал-демократія, між якими на сьогоднішній день більше загального, а ніж розбіжностей. І це є яскравим свідченням того, що західний світ стає більш соціально гармонічним, а, відповідно, і політично стабільним. І це є добрий приклад для України, народ якої все ще не полишає надії на більш демократичне, гуманне та справедливе життя.

Тож який суспільно-політичний устрій найбільш повно зможе задовольнити їх прагнення?

З давньогрецької історії нам відомо, як багато зусиль приділяв пошуку досконалого державного устрою Аристотель. Новим в його політичній теорії було те, що зі всіх державних форм він виокремив і предметно вивчив дві основні: олігархію та демократію. В олігархії влада належить багатим, а в демократії – бідним (незаможним). Багатий й незаможний, зазначає філософ, становлять два полюси, дві діаметрально протилежні частини будь-якої держави. Залежно від переваги тієї чи іншої сторони встановлюється і відповідна форма правління. Причина ж політичної нестабільності, закологів і змін форм держави полягає у відсутності належної рівності. Олігархія поглиблює наявну нерівність, а демократія надмірно зрівнює багатих і простий люд. Від того політичні симпатії філософа – на боці *політії* – змішаної форми держави, що виникає у поєднанні олігархії і демократії.

На наш погляд, багато в чому ідеї Аристотеля кореспондуються з сучасністю України. Особливо, якщо мати на увазі, що олігархія завжди послуговується не кращими зразками ліберальної ідеології, як це і має місце в Україні, а демократії, в розумінні Аристотеля, мабуть більш би відповідала ідеологія саме комуністична, то при їх поєднанні ми отримуємо ідеологію соціал-демократичну (соціалістичну).

На превеликий жаль, українською політичною елітою все ще недооцінюється модель демократичної, соціально-правової держави конвергенційного соціал-демократичного проекту, яка вже довела свою

дієвість і ефективно працює в багатьох успішних країнах Європи, уряди яких очолюють соціал-демократичні партії.

З одного боку, цей факт говорить про «буржуазну респектабельність» цього руху, його відповідність бюрократичному істеблішменту сучасної західної цивілізації; з другого боку, він є свідченням чутливості соціал-демократів до ідеологічної кон'юнктури епохи, їхнього уміння включати до своєї політичної доктрини найбільш модні ідеологічні течії, пристосовувати «ліві» критичні гасла до вимог тієї самої бюрократії, кістяк якої вони становлять. А головне, відповідно до своїх програмових цілей, вони задовольняють потреби своїх народів, даючи їм те, чого вони завжди прагнуть - Свободи, Справедливості, Солідарності.

Сьогодні Україна, як стверджує Президент В.Янукович, остаточно визначилася зі своїм цивілізаційним вибором «... не дивлячись на труднощі, головний крок уже зроблений: ми остаточно визначилися зі своїм майбутнім. Європейський вибір став основою зовнішньополітичної ідентичності України. А європейські цінності – основою нашого розвитку...

Ми бажаємо приєднатися до великого європейського проекту – побудови єдиної Європи на основі цінностей свободи, демократії та права» [23] і зробимо все можливе для запровадження європейської суспільної моделі в Україні. Для того, щоб цей шлях став коротшим, менш болісним, більш ефективним, українській політичній еліті, вочевидь, все ж доведеться визнати, що для України ідеї демократичної, соціальної та правової держави, гуманного соціал-демократичного проекту привабливі ідеологічно, політично та економічно. Визнати це – значить стати на шлях побудови держави соціального гуманізму. І тоді прагнення Президента України «побудувати державу для людей, а не для влади» дійсно стануть тією реальністю, яка виведе наш народ зі стану апатії та зробить його активним помічником влади у цій нелегкій, але виключно благородній державотворчій справі.

Література:

1. **Азаров Н. Я.** Обращение к гражданам Украины / Н. Я. Азаров // Строим новую страну! // Партия регионов 2010. – 2015. – б. г. – 15 с.
2. **Видрін Д.** Україна на порозі XXI століття: Політичний прогноз / Д. Видрін, Д. Табачник. - К. :Либідь, 1995.- 136 с.
3. **Гринев В.** Надо себя уважать / В. Гринев // Независимость, - 1993. - 18 июня.
4. **Дашутін Г.** Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна / Г. Дашутін. - К. : Академ-Прес, 2006. - 303 с.
5. **Єрмолаєв А. В** пошуках національної ідеї (філософські нотатки) / А. Єрмолаєв // Україна в пошуках себе. Національна ідея – проблема розвитку. - К, 2007. - 327 с.

6. **Ісаєвич Я.** Минуле, сучасне і майбутнє народу: Проблема спадкоємності української культури в творчості Шевченка / Я. Ісаєвич // Записки наукового товариства імені Тараса Шевченка. - том ССХХІ. - Львів, 1990. - 260 с.
7. **Конституція України.** Ст. 15. - с. 4. - Суми, 1996. - 39 с.
8. **Кравчук Л.** Перемога в ім'я життя / Л. Кравчук // Голос України. - 1993. - 12 травня.
9. **Куди йдемо?** Матеріали науково-практичної конференції «Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні» За ред. М. Михальченко, Б. Корольова. - К., 1993. - 159 с.
10. **Курас І.** Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Курас. - К.: Генеза, 2004. - 734 с.
11. **Кучма Л.** Україна Є. Україна буде! : Доповідь на Урочистих зборах з нагоди 5-ї річниці незалежності України 23 серпня 1996 р. / Л. Кучма // Урядовий кур'єр. - 1996. - 29 серпня.
12. **Лазаренко П.** Украина последний шанс (Стратегия національного спасення) / П. Лазаренко. - К., 1998. - 142 с.
13. **Литвин В.** Президентом достоин быть тот, кто чувствует боль людей / В. Литвин // Народна газета. - Спецвыпуск. - ноябрь 2009 года.
14. **Михальченко М.** Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії / М. Михальченко, В. Андрущенко. - Т.2. - К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. - 458 с.
15. **Мороз О.** Якщо ми хочемо мати демократичну державу, повинні подолати авторитарні тенденції, котрі розвиваються у нашому суспільстві / О. Мороз // Голос України.- 21.02.
16. **Пролєєв С.** Країна на 15% (від того, чим вона має бути для задоволення якості життя) / С. Пролєєв // Парламент. - №3. - 2008. - 68 с.
17. **Тимошенко Ю.** Україна переможе. Україна – це ти! / Ю. Тимошенко // Шевченківський вісник. - Спецвипуск. - Листопад 2009 р.
18. **Українська правда.** [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/01/3/6884907/>. - Назва з титул. екрану.
19. **Українська правда.** [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/04/14/696277/>. - Назва з титул. екрану.
20. **Штика О.** Українська національна ідея: злет та падіння / О. Штика // Сучасна українська політика (політики і політологи про неї). - К., 2003. - 394 с.
21. **Янукович В.** Виступ із щорічним посланням до Верховної Ради України 2011 р. 25.02.11. / В. Янукович. [Електронний ресурс].- режим доступу: <http://www.prezident.gov.ua>. - Назва з титул. екрану.
22. **Янукович В.** Виступ з нагоди 20-річчя незалежності у палаці «Україна» 23.08.2011р. / В. Янукович. [Електронний ресурс].- режим доступу: <http://www.prezident.gov.ua/news/20979.html>. - Назва з титул. екрану.

23. **Янукович В.** Двадцать лет Украины: наш путь только начинается / В. Янукович // Зеркало недели. Украина №29.- 19 августа 2011.

24. **Янукович В.** Послання до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2011 році» 07.04.11 / В. Янукович. [Електронний ресурс].- режим доступу: //http://www.prezident.gov.ua/doc/Poslannya. - Назва з титул. екрану.

25. **Янукович В.** Послання до українського народу (З експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / В. Янукович. [укладач А.Єрмолаєв]. - К. : НІСД, 2010. - 128 с.

26. **Яценюк А.** Выступление на съезде партии / А. Яценюк // Фронт перемен. - 28 ноября 2009 г.

27. **Яценюк А.** Я знаю, что через сто лет в книгах мировой истории будет написано, что Украина все-таки состоялась / А. Яценюк // Комсомольская правда в Украине. - № 247/45. - 6-12 ноября 2009 года.